

Η παρούσα σύνθεση είναι η εκτενέστερη εκ των τριών που προσδιορίζονται ως “ricercari” στο σύνολο της πολυειδούς εργογραφίας για πληκτροφόρα όργανα του Johann Pachelbel. Πρόκειται για αμιγείς φούγκες σε παλαιό ιδίωμα, οι οποίες προσέτι αναπτύσσονται με εξόχως περίτεχνα αντιστικτικά μέσα το θεματικό τους υλικό. Στην προκειμένη περίπτωση, έχουμε ειδικότερα να κάνουμε με μία διπλή φούγκα, αμφότερα τα θέματα της οποίας αναπτύσσονται ενδεδειγμένα τόσο σε ευθεία όσο και σε αντίθετη κίνηση (αναστροφή). Η χρονολογία της σύνθεσης είναι άγνωστη, αν και βάσει της ωριμότητάς του το έργο αυτό θα πρέπει κατά πάσαν πιθανότητα να τοποθετηθεί στην όψιμη φάση της συνολικής μουσικής δημιουργίας του Pachelbel, ήτοι προς τα τέλη του 17ου αιώνα και μέχρι τον θάνατό του το 1706.

Η πρώτη ενότητα της φούγκας (μ. 1-51) εκθέτει και αναπτύσσει αποκλειστικά το επικεφαλής *soggetto*, το οποίο βασίζεται επί της ουσίας σε ένα ανιόν χρωματικό πεντάχορδο ή τετράχορδο· στην εκδοχή του ως θέμα, ειδικότερα, τούτο ξεκινά από την θεμέλιο της ντο-ελάσσονας με ένα άλμα μικρής τρίτης, προτού εξελιχθεί με αλληπάλληλα βήματα ημιτονίου μέχρι την πέμπτη της κλίμακας (βλ. μ. 1-4a), ενώ υπό την μορφή της *τονικής* του απαντήσεως καλύπτει το διάστημα από την πέμπτη μέχρι την θεμέλιο διατρέχοντας όλα τα ενδιάμεσα ημιτόνια (βλ. μ. 4b-7a). Η έκθεση αυτής της τετράφωνης φούγκας παρουσιάζει ωστόσο μία ιδιοτυπία: ξεκινώντας με το θέμα στην “χαμηλή” δεύτερη φωνή και την απάντηση στην “υψηλή” τρίτη φωνή, θα όφειλε φυσιολογικά να αποπερατωθεί με μία ακόμη εναλλαγή χαμηλής και υψηλής φωνής – και άρα με το θέμα και την απάντηση στην τέταρτη και την πρώτη φωνή, αντίστοιχα· εντούτοις, στα μ. 7b-10a η πρώτη φωνή σπεύδει να εισαχθεί, επαναλαμβάνοντας άμεσα την τονική απάντηση του *soggetto*, ενώ η χαμηλότερη τέταρτη φωνή εκθέτει με αισθητή καθυστέρηση το θέμα υπό την αρχική του μορφή μόλις στα μ. 13-16a. Κατά συνέπεια, η σειρά εισόδου των δύο τελευταίων φωνών έχει αντιστραφεί και η τυπική διαδοχή θέματος – απαντήσεως αντιμετωπίζεται ομοίως στο δεύτερο σκέλος της εκθέσεως, το οποίο, συν τοις άλλοις, ενσωματώνει και ένα εμβόλιμο πέρασμα στα μ. 10b-12 που προσδίδει ακόμη μεγαλύτερη βαρύτητα στην αργοπορημένη εμφάνιση της γραμμής του μπάσσου. Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι η ρυθμική βράχυνση του πρώτου φθόγγου που παρατηρείται στην απάντηση (σε αμφότερες τις εμφανίσεις της εντός της εκθέσεως) είναι επουσιώδης και αξιοποιείται σε κάμποσες ακόμη περιπτώσεις στην συνέχεια της σύνθεσης, ενώ κατά τα λοιπά η παρούσα έκθεση δεν διαθέτει κάποιο σταθερό αντίθεμα.

Δίχως οιαδήποτε τομή, μετά το πέρας της εκθέσεως στην θέση του μ. 16 ξεκινά ένα πρώτο επεισόδιο, το οποίο εκτείνεται μέχρι το μ. 20 και αναπτύσσει μοτίβα που έχουν ήδη εμφανισθεί στο πλαίσιο της εκθέσεως ως συνοδεία στο θέμα ή την απάντηση. Αν και από την τονικότητα της δεσπόζουσας προετοιμάζεται σταδιακά η επιστροφή της κύριας τονικότητας, η ακόλουθη μεμονωμένη παράθεση της (τονικής) απαντήσεως από την δεύτερη φωνή στα μ. 21-24a τοποθετείται εκ νέου στην σολ-ελάσσονα. Αντίθετα, το δίφωνο επεισόδιο των μ. 24b-28 οδηγεί σε μία παράθεση και πάλι της απαντήσεως αλλά αυτήν την φορά στην ντο-ελάσσονα, στα μ. 29-32a από την τέταρτη φωνή, η οποία συνδυάζεται με τις δύο εσωτερικές και για την ανάπτυξη ενός καταληκτικού πέρασματος στα ακόλουθα μ. 32b-35a, που φιλοδοξεί να επικυρώσει πτωτικά την σολ-ελάσσονα αλλά τελικά καταλήγει μονάχα σε μία απατηλή πτώση. Αμέσως μετά, στα μ. 35b-43a διαμορφώνεται ένα *stretto* με την απάντηση του *soggetto* να παρατίθεται διαδοχικά από την τρίτη (μ. 35b-38a), την πρώτη (μ. 37b-40a), την δεύτερη (μ. 38b-41a) αλλά και εκ νέου την τρίτη φωνή (μ. 40b-43a) εκ περιτροπής στο περιβάλλον της κύριας τονικότητας και της δεσπόζουσάς της, η οποία προεκτείνεται και στο σύντομο πέρασμα των μ. 43b-44 που έπεται. Τέλος, η απάντηση εμφανίζεται στην ντο-ελάσσονα και από την χαμηλότερη φωνή στα μ. 45-48a, προτού το ελεύθερο πτωτικό πέρασμα των μ. 48b-51 επικυρώσει οριστικά την κύρια τονικότητα στο κλείσιμο αυτής της εναρκτήριας ενότητας.

Συνολικά, τα μ. 1-51 θα μπορούσαν να συγκροτούν μία αυτοτελή φουγκέττα, η οποία μετά την έκθεσή της περιλαμβάνει σύντομα επεισόδια, μεμονωμένες παραθέσεις αλλά και μία ομάδα παραθέσεων του *soggetto* σε *stretto*, πάντοτε υπό μορφήν απαντήσεως, η οποία εν προκειμένω φαίνεται πως προτιμάται χάρη στην αμιγώς χρωματική της μελωδική εξέλιξη. Από τονικής επόψεως, εξ άλλου, η παρούσα “φουγκέττα” ουδέποτε εκφεύγει των στενών ορίων της κύριας τονικότητας και της δεσπόζουσάς της, ως είθισται στις συνθέσεις αυτού του τύπου καθ’ όλον τον 17ο αιώνα.

Η επόμενη ενότητα (μ. 52-91) δεν προβαίνει στην παρουσίαση ενός νέου θέματος, αλλά καταγίνεται ενδελεχώς με την ανεστραμμένη εκδοχή του ήδη υφιστάμενου, η οποία μάλιστα εκδηλώνεται σχεδόν αποκλειστικά στο διάστημα της (κατιούσας) τετάρτης με αμιγώς χρωματική μελωδική πορεία. Το εναρκτήριο τμήμα αυτής της νέας ενότητας είναι ένα τετράφωνο *stretto* στην ντο-ελάσσονα, όπου το ανεστραμμένο *soggetto* παρατίθεται διαδοχικά ως θέμα – (πραγματική) απάντηση – απάντηση – θέμα στην ντο-ελάσσονα από την τρίτη (μ. 52-55a), την τέταρτη (μ. 53-56a), την δεύτερη (μ. 55b-58a) και την πρώτη φωνή (μ. 57b-60a), αντανακλώντας την κατοπτρική σχέση του θεματικού περιεχομένου των φωνών ανά ζεύγη που παρατηρήθηκε και στην έναρξη της προηγούμενης ενότητας. Ένα επεισόδιο για τις τρεις υψηλότερες φωνές στα μ. 60b-64a οδηγεί έπειτα σε δύο επιμέρους δίφωνα *stretti*: το πρώτο από αυτά αφορά και πάλι την ανεστραμμένη μορφή του θέματος στην ντο-ελάσσονα που παρατίθεται στις δύο εξωτερικές φωνές (αρχικά στην τέταρτη, στα μ. 64b-67a, και ακολούθως στην πρώτη, στα μ. 66b-69a), ενώ το δεύτερο αντιπαραθέτει την απάντηση του *soggetto* σε ευθεία κίνηση, η οποία παρουσιάζεται από τις χαμηλότερες φωνές στην ντο- (βλ. τρίτη φωνή στα μ. 69b-72a) αλλά και την σολ-ελάσσονα (βλ. τέταρτη φωνή στα μ. 71b-74a), που προεκτείνεται εν συντομία και στα μ. 74b-76a αρθρώνοντας μία τέλεια πτώση. Εντούτοις, το επόμενο *stretto* βασίζεται και πάλι στην αναστροφή του αρχικού θέματος, εν είδει απαντήσεως και θέματος στην ντο-ελάσσονα από τις δύο υψηλότερες φωνές και συγκεκριμένα την πρώτη (στα μ. 76b-79a) και την δεύτερη (στα μ. 78b-81a): επιπλέον, με την μεσολάβηση δύο ανεπαίσθητων περασμάτων στα μ. 81b και 85b-86a, το ανεστραμμένο *soggetto* παρατίθεται στην συνέχεια και από τις δύο χαμηλότερες φωνές μεμονωμένα, τόσο στα μ. 82-85a ως απάντηση από την τρίτη φωνή, όσο και στα μ. 86b-89a ως θέμα από την τέταρτη φωνή (αν και με αλλοιωμένο το επικεφαλής διάστημα για αρμονικούς λόγους, που εν μέρει ανακαλεί και την αρχική εκδοχή του *soggetto* με το άλμα τρίτης μικρής), οδηγώντας στην ακροτελεύτια πτώση της παρούσας ενότητας στα μ. 89b-91. Όπως λοιπόν συνάγεται από τα παραπάνω δεδομένα, αυτή η δεύτερη ενότητα αναπτύσσει περαιτέρω το αρχικό θέμα προβάλλοντας από κοινού τις τεχνικές του *stretto* αλλά και της αναστροφής.

Το δεύτερο θέμα της εν λόγω διπλής φούγκας κάνει την εμφάνισή του μόλις στην έναρξη της τρίτης ενότητας (μ. 92-173): διαθέτει γοργότερη ρυθμική κίνηση από το πρώτο και σε αντίθεση με εκείνο είναι ολότελα διατονικό, διαγράφοντας σε λίγο βαθύτερο επίπεδο μία απλή βηματική κάθοδο από την πέμπτη μέχρι την τρίτη της κλίμακας της ντο-ελάσσονος. Παρ’ ότι δεν συνηθίζεται (ούτε βεβαίως απαιτείται), η παρουσιάσή του ακολουθεί στην προκειμένη περίπτωση τις αυστηρές προδιαγραφές μίας εκθέσεως φούγκας, αναπαράγοντας μάλιστα επακριβώς τον σχεδιασμό της εκθέσεως του πρώτου θέματος: το δεύτερο θέμα εισάγεται εν πρώτοις στην δεύτερη φωνή (μ. 92-94a), έπεται η *πραγματική* του απάντηση στην τρίτη φωνή (μ. 94-96a), κατόπιν η ίδια επανεμφανίζεται απρόσμενα και στην πρώτη φωνή (μ. 96-98a), ενώ ένα σύντομο εμβόλιμο πέραςμα (στα μ. 98b-99) καθυστερεί λίγο ακόμη την είσοδο της τέταρτης φωνής με το θέμα (στα μ. 100-102a). Εν συνεχεία και δίχως να παρεμβληθεί άλλο ελεύθερο τμήμα, το νέο *soggetto* παρατίθεται δύο ακόμη φορές εν είδει θέματος και απαντήσεως από την πρώτη και την δεύτερη φωνή στα μ. 102-104a και 104-106a, ενώ με ένα ανεπαίσθητο πέραςμα στο μ. 106 δίνεται η δυνατότητα να ακολουθήσει και μία ακόμη παράθεσή του από την τρίτη φωνή στα μ. 107-109a, που προεκτείνεται μάλιστα αλυσιδωτά και φαίνεται να προετοιμάζει μία πτώση στην σολ-ελάσσονα στα μ. 109-110.

Παρ' όλα αυτά, η πτώση αποφεύγεται (με την παραμονή της μέχρι πρότινος χαμηλότερης φωνής στην θέση της), ενόσω η τέταρτη φωνή επανεισάγεται έπειτα από παρατεταμένη σιγή με το πρώτο *soggetto* σε αναστροφή (μ. 111-114a), δηλαδή όπως αυτό εμφανιζόταν κατά κανόνα και στην αμέσως προηγούμενη ενότητα. Παράλληλα, το δεύτερο θέμα γίνεται πλέον συνοδός του πρώτου, καθώς παρατίθεται και αυτό – με ένα μέτρο καθυστέρηση – σε μεταφορά στην τονικότητα της δεσπόζουσας από την δεύτερη φωνή, εγκαινιάζοντας εφ' εξής την τακτική συνύπαρξη των δύο θεμάτων μέχρι το τέλος της παρούσας φούγκας. Ο επόμενος συνδυασμός τους λαμβάνει χώραν στην κύρια τονικότητα – έπειτα από την μεσολάβηση ενός σύντομου μιμητικού περάσματος στα μ. 114-116a – και ενεργοποιεί το ζεύγος των “υψηλών” φωνών, αφού στα μ. 116b-119a η τρίτη φωνή εκφέρει το πρώτο θέμα σε αναστροφή και η πρώτη φωνή το δεύτερο θέμα, το οποίο όμως παρατίθεται και μία επιπλέον φορά αμέσως μετά (στα μ. 119-121a), υπό μορφήν απαντήσεως από την τέταρτη φωνή αλλά και με μικρή καταληκτική προέκταση που οδηγεί σε τέλεια πτώση στην Μι-ύφεση-μείζονα στα μ. 121b-123a. Συνεπώς, στο σημείο αυτό οριοθετείται με σαφήνεια το κλείσιμο μίας πρώτης ομάδος συνδυαστικών παραθέσεων αμοτέρων των θεμάτων.

Ένα επεισόδιο που εκδηλώνεται στα μ. 123-128a με την μιμητική συμμετοχή μόνο των δύο χαμηλότερων φωνών επικαλύπτεται στην συνέχεια με μία δεύτερη και ευρύτερη ομάδα συνδυαστικών παραθέσεων των δύο θεμάτων, η οποία εν πρώτοις μοιάζει να εξελίσσεται σε τρία αλληπάλληλα αλλά διακριτά στάδια: αρχικά, στα μ. 127b-130a, η απάντηση του πρώτου θέματος – σε ευθεία κίνηση – στο περιβάλλον της σολ-ελάσσονος συνοδεύεται προσηκόντως από το δεύτερο θέμα σε αντίθετη κίνηση από την δεύτερη και την πρώτη φωνή, αντίστοιχα: κατόπιν, στα μ. 130b-133a, το ίδιο ακριβώς θεματικό υλικό παρουσιάζεται σε μεταφορά στην κύρια τονικότητα από την τρίτη και την δεύτερη φωνή, ενώ αμέσως μετά τα δύο θέματα αλλάζουν εκ νέου την μελωδική τους φορά στα μ. 133b-136a, όπου η τέταρτη φωνή εκφέρει επίσης στην ντο-ελάσσονα το πρώτο θέμα αλλά ανεστραμμένο και η τρίτη φωνή το δεύτερο θέμα σε ευθεία – πλέον – κίνηση. Δεδομένου, πάντως, του ότι το περιεχόμενο αυτού του τελευταίου από τα παραπάνω “ντουέττα” φωνών μεταφέρεται λίγο παρακάτω, στα μ. 139b-142a, σχεδόν αυτούσιο (πέραν της μικρής μελωδικής τροποποίησης στην κεφαλή του πρώτου θέματος που έχει ήδη επισημανθεί και στα μ. 86b κ.εξ.) από το ζεύγος των χαμηλότερων σε αυτό των υψηλότερων φωνών, επιβάλλεται να θεωρηθεί αναδρομικά ότι η υπό συζήτηση ομάδα παραθέσεων των δύο θεμάτων επεκτείνεται τελικά μέχρι και το πέρας του μ. 142, περικλείοντας στο εσωτερικό της και ένα ελεύθερο πέραςμα που μεσολαβεί στα μ. 136b-139a παρεκκλίνοντας πολύ παροδικά προς το περιβάλλον της τονικότητας της δεσπόζουσας και εγκαταλείποντας στην κατάληξή του την πτώση που προαλείφεται σε αυτήν.

Η παραπάνω υπόθεση ενισχύεται περαιτέρω από την μεμονωμένη παράθεση του πρώτου *soggetto* υπό μορφήν ανεστραμμένης απαντήσεως στα μ. 143-146a από την τρίτη φωνή, η οποία χωρίζει την προηγούμενη από την επερχόμενη ομάδα συνδυαστικών παραθέσεων των δύο θεμάτων αντί επεισοδίου. Εδώ πλέον (ήτοι στα μ. 146-151a), το επικεφαλής θέμα δεν συνδυάζεται μόνο με το δεύτερο – το οποίο παρατίθεται σε αναστροφή από την δεύτερη φωνή – αλλά και με τον εαυτό του σε *stretto* στις δύο εξωτερικές φωνές (την πρώτη στα μ. 146-149a και την τέταρτη στα μ. 148b-151a), εν είδει απαντήσεως στο περιβάλλον της σολ-ελάσσονος, που επικυρώνεται και με ένα επισυναπτόμενο πτωτικό πέραςμα στα μ. 151-153a.

Σε επικάλυψη με την προαναφερθείσα πτώση, η τρίτη φωνή επανεισάγεται στα μ. 152b-155a με το πρώτο θέμα σε αναστροφή στην ντο-ελάσσονα – αλλά και με την μικρή μεταβολή στην κεφαλή του, όπως ακριβώς στα μ. 139b κ.εξ. – διαμορφώνοντας ένα “ντουέττο” με την τέταρτη φωνή που εκφέρει παράλληλα το δεύτερο θέμα σε ευθεία κίνηση. Κατ' αυτόν τον τρόπο ανοίγει μία ακόμη ομάδα συνδυαστικών παραθέσεων των δύο θεμάτων που εξελίσσεται αντιφωνικά ανάμεσα στα ζεύγη των χαμηλότερων και υψηλότερων φωνών: στα μ. 155b-158a, ειδικότερα, η πρώτη και η δεύτερη φωνή αντιπαραθέτουν το πρώτο και το δεύτερο θέμα σε αντίθετη και ευθεία κίνηση, αντίστοιχα, σε μεταφορά στην σολ-ελάσσονα, στα μ.

158b-161a το ίδιο θεματικό περιεχόμενο αναπαράγεται σε διπλή αντίστιξη από την τέταρτη και την τρίτη φωνή, ενώ με την μεσολάβηση μιας ελάχιστης προεκτάσεως μέχρι το πέρας του μ. 161 τα δύο θέματα επιστρέφουν και πάλι αντιμετατιθέμενα στις δύο υψηλότερες φωνές στα μ. 162-165a, διατηρώντας τις προηγούμενες εκδοχές τους κατά την – οριστική – επαναφορά της κύριας τονικότητας, στην οποίαν ακολούθως επιχειρείται ανεπιτυχώς και μία πτωτική διαδικασία (στα μ. 165b-167a). Πρόκειται για μία απατηλή πτώση, από την οποίαν απορρέει σε επικάλυψη και ένα ύστατο “ντουέττο” στις χαμηλότερες φωνές που παραθέτουν την απάντηση στο πρώτο (σε ευθεία κίνηση από την τέταρτη φωνή) αλλά και το δεύτερο *soggetto* (σε αναστροφή από την τρίτη φωνή) στα μ. 166b-169a, προτού το υλικό τους εξυφανθεί πιο ελεύθερα μεταξύ των φωνών κατά την πραγματοποίηση της τελικής πτώσεως του κομματιού στα μ. 169-173.

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις που προηγήθηκαν, η τρίτη ενότητα αποτελεί το πρόβον επιστέγασμα της παρούσας διπλής φούγκας, εμπριέχοντας τόσο την παρουσίαση ενός νέου θέματος όσο και την ενδελεχή του ανάπτυξη σε συνδυασμό με το αρχικό. Παράλληλα βέβαια, η τρίτη ενότητα συνιστά και ένα πεδίο εκτεταμένης ανάμειξης της ευθείας και της αντίθετης κίνησης (επί αμφοτέρων των θεμάτων), οι οποίες μέχρι τούδε είχαν αντιμετωπισθεί σχεδόν ανεξάρτητα η μία από την άλλη (και επί του αρχικού μονάχα θέματος) στην πρώτη και την δεύτερη ενότητα, αντίστοιχα. Ως εκ τούτου, το παρόν *ricercar* εξελίσσεται με αξιοθαύμαστη συνέπεια από ενότητα σε ενότητα, αξιοποιώντας ολοένα και πιο περίτεχνα τεχνικά μέσα: μία φαινομενικά απλή “φουγκέττα” (πρώτη ενότητα) επεκτείνεται με διαδοχικά *stretti* επί της ανεστραμμένης εκδοχής του επικεφαλής θέματος στην δεύτερη ενότητα, προτού μεταμορφωθεί σε μία διπλή φούγκα που αφομοιώνει όλες τις προηγούμενες αντιστικτικές τεχνικές στην τρίτη και τελευταία της ενότητα – η ιδιαίτερη βαρύτητα της οποίας διαφαίνεται, άλλωστε, και από αυτήν ακόμη την έκτασή της (82 μέτρα), που πρακτικά είναι ισοδύναμη με εκείνη των δύο προηγούμενων ενότητων από κοινού (91 μέτρα).

8 Ιανουαρίου 2021
Ιωάννης Φούλιας